

Sosial Şəbəkə Texnologiyalarından İstifadə Etməklə E-Kitabxanalarda Xidmət Keyfiyyətinin Yüksəldilməsi Məsələləri

Sevər Qurbanova¹, Sevinc Mərdanova²

^{1,2}AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

¹sevagurbanova6@gmail.com, ²sevinjmardonova@gmail.com

Xülasə — Məqalədə e-kitabxanalarda xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə sosial şəbəkə imkanlarından istifadənin perspektivləri araşdırılmışdır. Sosial e-kitabxana şəbəkələrinin sosial, texniki aspektləri şərh olunmuş, e-kitabxanaların nüfuzlu sosial şəbəkələrdə təmsil olunmasının vacibliyi əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər — sosial e-kitabxanalar, sosial media, altmetriya

I. GİRİŞ

Sosial şəbəkə texnologiyalarının elektron kitabxana-informasiya mühitində tətbiqi məsələləri son dövrlərdə vacib struktur elementlərindən birinə çevrilməkdədir. Bunun əsas səbəblərindən biri veb mühitinin, medianın və s. kimi informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının iki sürətli inkişaf tempidir. Hal-hazırda kitabxana-informasiya mütəxəssislərinə ən çox verilən suallardan biri “Google olduğu halda elektron kitabxanalara nə ehtiyac vardır?” kimi səsələnir. Digər bir məsələ isə “Google” axtarış sisteminin özünün bir elektron kitabxana kimi təqdim edilməsi də müşahidə edilir. Sözsüz ki, bu fikirlərin nə dərəcədə doğru olması sual doğurur. Müxtəlif kitabxanaşünaslar bu məsələdə fərdi yanaşma ilə çıxış edirlər. Ümumiləşdirilmiş halda qeyd edilənləri belə izah etmək olar ki, ümumi, xüsusi, akademik və s. xarakterli istifadəçilər ehtiyac olan informasiyanı müxtəlif portativ cihazlar vasitəsilə qlobal şəbəkədə (İnternetdə) açıq onlayn mənbələrdən, Google-dan əldə edə bilərlər. Lakin ən sadə nümunəyə diqqət etsək görmüş olarıq ki, bir çox açıq mənbələrdə olan informasiya kütlələrini kitabxana-informasiya mütəxəssisləri formalaşdırmışlar və bir çox hallarda onlayn cəmiyyətdə “informasiya memarları” funksiyasını daşıyırlar. Elektron kitabxana-informasiya sistemi və sosial şəbəkə texnologiyaları nəinki informasiya resurslarının, həmçinin insan resurslarının birgə fəaliyyətinin daha etibarlı və keyfiyyətli iş prinsipini təqdim edirlər. Bu struktura həm xidmətləri təşkil edən mütəxəssisləri, həm də həmin xidmətlərdən istifadə edənləri daxil etmək olar [1].

II. SOSIAL ŞƏBƏKƏLƏR VƏ ELEKTRON KİTABXANALARIN FORMALAŞMASI, BAZA PRINSİPLƏRİ

Sosial şəbəkə və elektron kitabxana texnologiyalarının baza prinsipləri elektron kitabxanaların yaranması mexanizmlərinin aşağıdakı prinsiplərini müəyyən edir:

1. *Elm və təhsil prinsipi*. Müasir cəmiyyəti irəli aparan istiqamətlərdən biri də, elm və təhsildir. Dünya təcrübəsinə nəzər salsaq görürük ki, qeyd edilən bu iki istiqamətin prioritet olduğu ölkələrin güclü iqtisadi və siyasi əsası formalaşmışdır. Kütləvi informasiya vasitələrinin, xüsusilə sosial media və şəbəkələrinin geniş vüsət alması, bu proseslərin elektron kitabxanalarla qarşılıqlı inteqrasiyası sürətli inkişaf tendensiyasını formalaşdırır.

2. *İstifadə prinsiplərində yenilik* – smart və portativ cihazlar. Elmi-texniki tərəqqi nəticəsində informasiya texnologiyaları sahəsində sürətli dəyişikliklər baş verir və bu sahədə ən diqqəti cəlb edən proseslərdən biri də cihazların portativləşməsi, mobil-smart texnologiyaların meydana gəlməsidir. Bu texniki imkanlar artıq klassik metodologiyası dəyişərək zaman və məkan problemi olmadan e-kitabxanayı istifadəçiyə çatdırır.

3. *Şəbəkə prinsipi - İnternet və veb texnologiyalar*. Sosial şəbəkələrin yüz illərlə inkişaf yolunun olmasına baxmayaraq, internet və veb-texnologiyalar XX əsrin sonlarında formalaşmışdır. Bu da sosial şəbəkələrin inkişafına güclü təsir etmişdir.

4. *Elektron idarəetmə - İntellektual sistemlərin yaradılması*. Süni intellekt texnologiyalarının e-kitabxanaların idarə edilməsində geniş tətbiq olunması, informasiya sistemlərinin daha geniş və semantik əlaqəli əməliyyatlar aparması e-kitabxana xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edir.

Yuxarıda qeyd olunan baza prinsiplərini nəzərə alaraq müasir elektron kitabxanaların və sosial şəbəkələrlə inteqrasiyasına diqqət etsək, üç əsas istiqamət, sosial elektron kitabxana şəbəkə modelinin formalaşmasında əsas rol oynayır [2].

III. SOSIAL ELEKTRON KİTABXANA ŞƏBƏKƏLƏRİNİN SOSIAL, TEXNİKİ ASPEKTLƏRİ

Məlum olduğu kimi elektron kitabxananın başlıca funksiyalarından biri informasiya təminatının (toplanması, emalı) həyata keçirilməsi və yayılmasıdır. Başqa sözlə, paylaşmaq, əməkdaşlıq və vasitəçilikdir. Bu üç sosial fəaliyyət vasitəsi elektron kitabxanalarda müxtəlif formatlı kontentin (video, audio, mətn və s.) kitabxana fondunun, istifadəçi kateqoriyalarının, profilinin və s. vacib elementlərinin formalaşmasını təqdim edir. Formalaşmada olan yeni nəsil elektron kitabxanalar informasiya resurslarını təqdim etməsindən əlavə sosial mühit və onlayn cəmiyyətlərin formalaşmasını əks etdirir. Beləliklə, e-kitabxanalarda formalaşan sosial mühitin istiqamətləri aşağıdakı kimi xarakterizə olunur [3].

1. *İstifadəçilərin qeydiyyat məlumatları bazası*

Bu baza istifadəçilərin ümumi, fərdi və peşə fəaliyyətlərini əhatə edən qeydiyyat məlumatları formasında toplanılır. Həmin məlumatlar klasterləşdirilərək buludlar formasında formalaşdırılır, istifadəçilər aid olduğu qruplar, istifadə mövzuları və s. baxımdan qruplaşdırılır;

2. *İnformasiya resurslarının (kitab, jurnal və s.) bazası*

İnformasiyanın müxtəlif bibliografik göstəriciləri əsasında qeydiyyat məlumatları bazası yaradılır. Həmin resurslar arasında semantik əlaqələr qurulur, əlaqəli resursların əlfəcinləri, istinadları formalaşır;

3. *Qeyd edilən iki bazanın əlaqəlilik prinsipi*

Öncə qeyd edilən iki baza arasında əlaqələr istifadəçi sorğuları, informasiya resursları və insanlar arasında sosial mühitə aparıcı istiqamətdir. Bu baza prinsipini ən sadə halda müşahidə etsək, istifadəçi sorğusu əsasında resursdan bir çox məlumatlara çıxış əldə etmək olur. Digər bir xüsusiyyət isə öncə istifadə şərtlərini, qeydlərini müşahidə etməklə sorğu edilən resursun nə dərəcədə keyfiyyətli olması kimi məsələləri araşdırmaq imkanındır. Bu da artıq sosial şəbəkəyə gedən baza istiqamətlərdəndir;

4. *Üç əsas baza istiqaməti üzərindən sosiallaşma prinsipləri.*

İstifadəçilər informasiya axtarışı edərkən e-kitabxanalarda onların sosiallaşma prosedurları həyata keçirilir;

İstifadəçinin informasiya resursu ilə bağlı apardığı axtarış sorğuları əsasında onun özü ilə əlaqədar axtarış aparıla bilər. Bu axtarış sorğuları vasitəsilə digər semantik əlaqəli sosial şəbəkə elementlərindən əsas resursda edilən şərtlərə çıxış, öz qeydlərinin edilməsi, həmin kitaba predmet mövzu baxımından yaxın olan kitablara keçid, əsas müraciət edilən istifadəçiyə yaxın olan digər istifadəçi qruplarına keçid və münasibətlərin yaradılması, əsas resurs müəllifi və onun əhatə dairəsində olan, oxşar mövzularda çalışan müəlliflərlə tanışlıq və s. elementləri istifadə etmək imkanına malik olur.

Beləliklə, əksər e-kitabxanaların, xüsusilə də, akademik profilli elektron kitabxananın fondu artıq mütəxəssis istifadəçilər, cəmiyyətin fəal üzvləri, elmi ictimaiyyət tərəfindən formalaşması, həmçinin müxtəlif istifadəçi kateqoriyalarının bir-biri ilə inteqrasiyası, sosial əlaqələrin yaradılması tədqiqat obyektinə çevrilir.

IV. SOSIAL ELEKTRON KİTABXANA ŞƏBƏKƏLƏRİNİN METRİK ASPEKTLƏRİ

İnformasiya elminin istiqamətinə alternativ olaraq 2010-cu ildə təklif olunmuş altmetriya (altmetrics – alternative metrics [4]) bibliometrik üsullar vasitəsilə sosial şəbəkədə biliyin qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunur. Altmetriya məqalələr üçün təyin olunmasına baxmayaraq jurnallar, müəlliflər, kitablar, verilənlər bazaları, repozitorilər, prezentasiyalar üçün tətbiq oluna bilər. Altmetriya yalnız istinadların sayına görə deyil, məqalələr üçün hesablanmış baxışlar, yükləmələrin sayı, qeyd olunmuş şərtlər əsasında qiymətləndirməni yerinə yetirir.

Hal-hazırda altmetrik xidmətlər göstərən müxtəlif veb-səhifələr fəaliyyət göstərir [5], məsələn, ImpactStory tədqiqatın qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan veb-proqramdır. Bu sistem Mendeley, Github, Twitter kimi mənbələrdən məlumatı götürür və hesabat şəklində təqdim edir. Bundan əlavə, ReaderMeter, Sciencecard, PaperCritic və s. kimi saytları misal göstərmək olar.

Altmetriya kitabxanalar üçün aşağıdakı imkanları yaradır:

- Repozitorilərin uğurunun və dəyərinin, həmçinin xidmətin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi;
- Kitabxana kolleksiyasının “real dünya” tərəfindən necə qəbul olunduğunun təyini;
- Sifariş olunan məqaləni tapmaqla yanaşı, onun verilməsi sahədə nə dərəcədə populyar olmasının nümayiş etdirmə imkanını.

Altmetriya istinadlar və ya vebometriya deyil, onlardan fərqli olaraq daha cəld, strukturlaşmış və istifadəyə açıqdır [6]. Altmetriya özündə tvitlər, bloq müzakirələri, əlfəcinlər (məsələn, mendeley.com), elmi-tədqiqat şəbəkəsi, istinadlar və başqa sosial media (məsələn, friendfeed.com/altmetrics və ya linkedin.com/groups/altmetrics-3917723) imkanlarını birləşdirərək daha geniş imkanlar təqdim edir, sosial media əsasında tədqiqatın analizinin aparılması məqsədilə yeni üsullar təklif və tədqiq edir. Nəticədə sadəcə, nəşrin qiymətləndirilməsi deyil, həm də onun ətrafında baş verən müzakirələr, əməkdaşlıq və əlaqə kimi müxtəlif qiymətləndirmə formalarını və istifadə nümunələrini ölçməyə imkan verir.

V. E-KİTABXANA XİDMƏTLƏRİNİN KEYFİYYƏTİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ ÜÇÜN SOSIAL ŞƏBƏKƏLƏRİN İMKANLARI

E-kitabxanaların sosial şəbəkələrdə təmsil olunması, onlara bir çox üstünlüklər verir. Məsələn, e-kitabxana profilinin əlyətərliliyi, tez qurulması və dərhal istifadəyə hazır olması, qısa müddət ərzində daha geniş kütləyə təsir imkanı, istifadəçilərin xidmətlər haqqında fikirləri nəticəsində xidmətin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, sərhədsiz düşünmə imkanı, sosial media və saytların birgə idarə olunması kimi üstünlükləri göstərmək olar.

Sosial şəbəkələr vasitəsilə e-kitabxana mütəxəssisləri kitabxana kolleksiyasını bazara çıxarmaq və oxuculara yüksək səviyyədə xidmət göstərmək, istifadəçilərlə daha geniş əlaqə yaratmaq və yeni istifadəçiləri cəlb etmək, oxuculardan arzu etdikləri xidmətlər haqqında məlumat almaq imkanı əldə edirlər.

Hal-hazırda e-kitabxanaların problemlərinə həsr olunmuş konfranslarda ən çox müzakirə olunan məsələlər məhz onların sosial şəbəkələrdə təmsil olunması ilə bağlıdır. Bu zaman ən çox müzakirə olunan suallar aşağıdakılardır:

- Nə üçün kitabxanalar əməkdaşlara sosial şəbəkələrdə təqdim olunur?
- Kim təşkilat adından danışma hüququna malikdir və nəyə görə?
- Kitabxanaçıya iş barədə sualları sosial şəbəkələrdə müzakirə etmək olarmı və əgər olarsa hansı məqsədlərlə?
- Sosial şəbəkələrdən istifadə etməklə effektivliyi necə artırmaq olar?
- Bu kitabxananın əsas göstəricilərinin təkmilləşdirilməsi necə təsir edəcək?

Kitabxanaların sosial şəbəkələrdə yüksək səviyyədə təmsil olunması üçün e-kitabxananın profilində aşağıdakılar yerləşdirilməlidir:

- kitabxananın şəkli;
- kitabxana haqqında video-sujet;
- kitabxana hadisələrinin təqvimini;
- rss lenti;
- kitabxananın əlaqə nömrələri;
- kitabxananın iş saatları;
- istifadəçilərin kitabxana haqqında onlayn sorğuları;
- kitabxana resursları haqqında məlumat;
- məşhur məlumat bazalarının linkləri;
- digər maraqlı saytların linkləri və s.

NƏTİCƏ

Sosial şəbəkələr vasitəsilə e-kitabxana mütəxəssisləri kitabxana kolleksiyasını bazara çıxarmaq və oxuculara yüksək səviyyədə xidmət imkanı, istifadəçilərlə daha geniş əlaqə yaratmaq və yeni istifadəçiləri cəlb etmək imkanı, oxuculardan arzu etdikləri xidmətlər haqqında məlumat almaq imkanı əldə edirlər. Buna görə də elektron kitabxanalarda sosial şəbəkə texnologiyalarının effektiv tətbiqi məqsəduyğundur.

ƏDƏBİYYAT

- [1] S. McManus, “Social Networking for the Older and Wiser: Connect with Family and Friends”, U.K.: Wiley, 2010, 268 p.
- [2] P. Anderson, “Web 2.0 and Beyond: Principles and Technologies”. Boca Raton: CRC, 2012.
- [3] T. Kelsey, “Social Networking Spaces: From Facebook to Twitter and Everything in Between: Step-by-step Introduction to Social Networks for Beginners and Everyone Else”. New York: Apress, 2010, 509 p.
- [4] N.T. İsmayılova, “E-elm mühitində bibliometrik metodların tətbiqi imkanları və perspektivləri haqqında Elektron elm problemləri üzrə I respublika elmi-praktiki konfransı”, Bakı, Azərbaycan, 15-16 noyabr 2012. s. 25-26.
- [5] H. A. Piwowar, J. Priem “The Power of Altmetrics on a CV” Bulletin of the Association for Information Science and Technology, 39(4), 2013, pp. 10–13.
- [6] S.S. Munnoli, S.M. Pujar, “Eugene to Altmetrics: A chase for virtual foot prints” Annuals of Library and Information Studies, vol. 60, 2013, pp. 134-139.